

СПЕЦИФІКА ВІДТВОРЕННЯ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ МОДАЛЬНОСТІ В ІНТЕРСЕМІОТИЧНІЙ ПЛОЩИНІ

SPECIFICS IN CONVEYING THE MEANS OF EXPRESSING MODALITY IN INTERSEMIOTIC SPACE

Голубенко Н.І.,

orcid.org/0000-0002-4850-721X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської і німецької філології та перекладу

імені професора І.В. Корунця

Київського національного лінгвістичного університету

У статті зосереджено увагу на особливості передачі модальності в інтерсеміотичному перекладі – трансмутатії письмового літературного тексту в екранізований витвір мистецтва. У сучасних студіях обсяг поняття «модальність» є досить широким і охоплює не лише ментальний (когнітивний, епістемічний), перцептивний, емотивний, а й комунікативний і прагматичний модуси – суб'єктивне вираження поглядів та оцінок, дискурсивну позицію суб'єкта, що викликає неабиякий інтерес сучасних науковців. В перекладознавстві знаходять відображення різні підходи до дослідження модальності як функційно-семантичної категорії, яка виражає відношення змісту висловлювання до дійсності і мовця до змісту висловлювання. Однак у межах інтерсеміотичного перекладу, окрім вербальних засобів вираження модальності (модальні дієслова, модальні слова і вирази, морфологічні, фонологічні та інші), особливого інтересу заслуговують невербальні засоби, або ж особливості передачі вербального мовлення невербальним у кіноадаптації художнього тексту і навпаки. Під час екранізації художнього твору письмовий текст перекладається в кінотекст – синкретичну (будується з елементів багатьох гетерогенних семіотичних систем) полі-, або мульти-семіотичну систему, що об'єднує в одну взаємопов'язану систему різні знакові системи, семіотичні засоби і коди. У вітчизняній лінгвістиці тексти, які містять або можуть містити елементи інших семіотичних систем, прийнято називати креолізованими. У зв'язку з цим екранізацію можна розглядати, по-перше, як текст (в широкому розумінні), який дозволяє ідентифікувати семіотичний простір, в яке входить поняття «кінотекст», по-друге, як продукт особливого виду перекладу – інтерсеміотичного. Ця проблема набуває особливої гостроти у передачі знакових систем різної семіотичної природи. В екранізації як багатоплановому естетичному тексті новий переклад і нові інтерпретації вихідних текстів на експліцитному або імпліцитному рівні охоплюють всі рівні тексту вираження категорії модальності.

Ключові слова: категорія модальності, засоби вираження модальності, переклад, інтерсеміотичний переклад, кінотекст.

The article focuses on the peculiarities of the transfer of modality in intersemiotic translation that means transmutation of a written literary text into a screened work. In modern studies, the scope of the concept of modality is a quite broad and covers not only mental (cognitive, epistemic), perceptual, emotional, but also communicative and pragmatic modes that is a subjective expression of views and assessments, discursive position of the subject, which causes a remarkable interest of modern scientists. Different approaches to the study of modality as a functional-semantic category, which expresses the relation of the content of the utterance to reality and the speaker to the content of the utterance, are reflected in translation studies. However, within intersemiotic translation, in addition to verbal means of expressing modality (modal verbs, modal words and expressions, morphological, phonological, etc.), nonverbal means or features of transmitting verbal speech to nonverbal ones in film adaptation of a literary text and vice versa deserve special interest. During the film adaptation of a literary work, the written text is translated into a film text – a syncretic (built from elements of many heterogeneous semiotic systems) poly- or multisemiotic system, which combines into one interconnected system of different sign systems, semiotic means and codes. In domestic linguistics, texts that contain or may contain elements of other semiotic systems are called creolized. In this regard, film can be considered, firstly, as a text (in the broadest sense) in another semiotic space, which includes the concept of “a movie text”, and secondly, as a product of a special kind of translation called intersemiotic. This problem becomes especially actual in the transmission of sign systems of different semiotic nature. In movie adaptation as a multifaceted aesthetic text, the new translation and new interpretations of the source texts at the explicit or implicit level cover all levels of the text where the category of modality the expression.

Key words: category of modality, means of expression of modality, translation, intersemiotic translation, movie text.

Постановка проблеми. У перекладознавчій науці довгий час панувала думка, що ключовою одиницею мовного перекодування є лише вербальна сторона комунікації. Однак протягом останнього десятиліття думка докорінно змінилася. На перший план висувається мультимодальний підхід, у рамках якого досліджуються

як вербальні засоби, так і ті, що передаються за допомогою інших каналів (просодія, жести, музика тощо) [2].

Модальність як функційно-семантична категорія охоплює велику кількість понять у різних сферах науки – у логіці, філософії, семантиці, синтаксисі, дискурсивному аналізі. Попри загальний

предмет дослідження, ця категорія досліджується з різних сторін, що і служить підставою для її різномодульної інтерпретації. Актуальність цієї проблеми набирає численних обертів і у перекладознавчій науці, особливо ретельного опису та аналізу особливостей передачі модальності потребує не тільки інтерлінгвальний, а й інтерсеміотичний переклад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення модальності в лінгвістиці має давню традицію, оскільки поняття модальності є одним з найскладніших і суперечливих понять, що постає колом інтересів таких вчених, як Л.С. Бархударов, О.І. Беляєва, В.В. Виноградов, Ш. Баллі, П. Верт, М. Грепл, Г. Маерс, К. Хайланд, З. К. Долгополова, Г.О. Золотова, Ф.Р. Палмер, О.О. Зверева та інші. Ними схарактеризовано сутність модальності, виділено різні її види, описано основні засоби вираження в мові. Доцільним для нашого дослідження є підхід О.І. Беляєвої, яка розглядає модальність з позиції функціонально-семантичного поля.

Проблеми відтворення модальності у перекладі привертають увагу численних перекладознавців, серед яких варто відмітити Дж. Ліча, Ф. Палмера, І. Смушкова, В. Просолову, М. Шемуду, однак проблема особливості передачі цієї категорії в інтерсеміотичному перекладі потребує науково-теоретичного та практичного висвітлення.

Постановка завдання. Завданням дослідження є розгляд особливостей відтворення засобів вираження модальності як функційно-семантичної категорії в інтерсеміотичному перекладі, а також специфіки здійснення перекодування літературного тексту в кінотекст.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом численні наукові розвідки плідно розвиваються у напрямку, ядром якого постає вивчення інтерактивних, текстуальних і риторичних функцій висловлювань, до яких можна віднести персуазивність, маніпуляцію, виклик, конфронтацію, згоду, стимулювання потоку дискурсу, засоби створення когерентності і когезивності тексту тощо.

Мультимодальність та мультимодальні тексти описуються в науковій літературі як такі, що «використовують декілька семіотичних режимів у дизайні семіотичного продукту або події» [...], або ж «тексти, що поєднують та інтегрують значущі ресурси більше однієї семіотичної модальності – наприклад, мова, жест, рух, візуальне зображення, звук тощо – з метою створити специфічне для тексту значення» [...]. Оскільки концепція мультимодальності охоплює майже кожен сферу людської діяльності, то її значення в пере-

кладознавстві, особливо в ракурсі передавання прагматичних, аксіологічних чи емотивних намірів мовців, набуває загальномасштабного висвітлення [24, с. 223].

Модальність – це перцептивний або психологічний феномен, пов'язаний зі сприйняттям інформації. У психології термін «модальність» позначає сенсорні канали сприйняття. Взаємодія між вербальними текстами, зображеннями, відео, мовленням, жестами, розміром тексту, його кольором тощо являють собою мультимодальні явища [18, с. 54–67], адже мультимодальним є текст, який містить різні семіотичні коди, які задіюють різні перцептивні канали.

Е. Перего [21] зазначає, що семантичне навантаження пара- та позавербальних знаків повнометражних фільмів відіграють ключову роль у передаванні всього словесного каналу. Відповідно, перш ніж розпочати роботу над семіотичним передаванням тексту-оригіналу в кіно текст, потрібно проаналізувати такі елементи: перенесення паравербальних елементів у субтитровий переклад, діамезичний зсув від мультимодального виміру до написання та передачі знаково-акустичної інформації до субтитрів.

Дослідження аудіовізуального перекладу в межах вищезазначеної мультисеміотичної системи в субтитрах часто позначають як «інтерсеміотичну експлікацію». Експлікація – це мовне явище, за допомогою якого прихована, неявна, невимовлена інформація у вихідному тексті відкрито та усно виражається в перекладеному тексті, не змінюючи вихідне повідомлення, але роблячи його більш чітким та інформативним, більш повним і однозначним [...], збагачуючи, розвиваючи та реконструюючи його заради цільового глядача [21, с. 59].

Що стосується міжмовних субтитрів, то міжсеміотична експлікація має три основні аспекти: *додавання*, у разі вставки мови всередину субтитрів, які не є присутніми у вихідному тексті; *специфікація*, у разі номіналізації присутніх на екрані об'єктів, про які не згадується в саундтреці; та *переформулювання*, яке проявляється на текстовому рівні та цілях у разі заміни нечіткого синтаксису інформативними висловлюваннями.

Важливим механізмом перевираження модальної інформації є ревербалізація. Під ревербалізацією (реконцептуалізацією) мається на увазі відтворення концептуальної інформації, що кодується засобами мови-джерела в оригінальному тексті, у вторинному тексті перекладу за допомогою іншомовних форм. Перевираження відбувається з урахуванням контекстуального ситуатив-

ного фрейма. Однак ревербалізація передбачає множинність вибору засобів вираження для відтворення первинного сенсу під час перекладу – від прямих відповідників до контекстуальних еквівалентів, які динамічно розкривають концептуальний зміст оригіналу.

Категорію модальності досліджували з різних теоретичних перспектив, виокремлюючи в ній логічні й лінгвістичні параметри. Основним під час трактування модальності є взаємозв'язок логічних аспектів модальності з судженнями як формами мислення [7, с. 37–48], що є надважливим аспектом в інтерсеміотичному перекладі. Ця традиція йде ще від Канта, який встановив три категоріальних типи: можливість-неможливість, існування-неіснування, необхідність-випадковість, і, відповідно, розподілив судження на проблематичні (модальності можливості); асерторичні (модальності дійсності) і аподиктичні (модальності необхідності) [3, с. 174].

У логічних дослідженнях під модальністю розуміється «контекстуальна характеристика висловлювання», що виражається в природній мові за допомогою «спеціальних мовних конструкцій, що приєднуються до стверджувальних пропозицій» [1, с. 144]. Міркування Ш. Баллі щодо того, що «Логічна функція модальності полягає у вираженні реакції суб'єкта на його уявлення» [1 с. 234], є чи не найголовнішим складником інтерсеміотичного перенесення літературного твору в кіноекранізацію, де важливо передати думки та почуття не тільки словесно, а й паравербально, тим самим не забуваючи про модальність вираження уявлень.

Ф.Р. Пальмер зосередив свою увагу на епістемічній та деонтичній модальності, які перегукуються в змістовному плані з двома категоріями Отто Есперсена. Надалі Ф.Р. Пальмер [20] реорганізував категорії модальності, спочатку розмежувавши *пропозитивну модальність*, що включає епістемічну й евіденційну модальності з одного боку, і *подієву модальність*, що охоплює деонтичну й динамічну модальності з іншого боку.

Пропозитивна модальність розглядається як відношення мовця до пропозитивного змісту, в якому, на думку Ф.Р. Пальмера, можна розмежувати епістемічні й евіденційні аспекти. У епістемічній модальності виділяються спекулятивні, дедуктивні і приблизні аспекти, в евіденційній модальності – модальні системи репортивних і сенсорних параметрів уявлень.

Подієва модальність, за Ф.Р. Пальмером, зводиться до двох підтипів – деонтичної і динамічної. Деонтична модальність охоплює зобов'язання

і дозвіл, що накладаються на суб'єкта дії. У ній виокремлюються пермісивна, облігативна і комісивна модальності. В динамічній модальності простежуються розмежування здатності і волітивності. Зокрема, волітивність висловлює прагнення або бажання агента дії, тоді як абілітивна модальність фіксує можливості суб'єкта виконати ті чи інші дії.

В історії перекладу неодноразові спроби визначити одиниці суб'єктивної модальності змушували перекладачів описувати цей феномен за допомогою подібних явищ. У зв'язку з цим цікавим видається дослідження В.В. Овсянникова [6], що спробував аналізувати різні підходи до перекладу, пов'язані з передачею «точки зору» як синоніму до суб'єктивної модальності.

Перекладач змушений під час перекладу міняти «точку зору» (суб'єктивну модальність), оскільки суто механічні перетворення з однієї мови на іншу зробити неможливо, а потрібно враховувати екстралінгвістичні фактори. Другий підхід, що вимагає від перекладача вибирати між інтенціями автора ТО або змінювати текст, підлаштовуючись під одержувача іншої культури, знайшов широке відображення в сучасному перекладознавстві.

Вимогою сучасної науки про перекладання є двобічно спрямована орієнтація перекладача: на концептуальну програму автора ТО і на прийнятність ТП в культурі приймача [5, с. 76]. Тільки в цьому разі перекладач досягне комунікативної і прагматичної еквівалентності. Однак перевага відбувається в бік прийнятності тексту в приймаючій культурі, оскільки збереження сигніфікативної і денотативної інформації може призвести до небажаних конотацій, а отже, відбудеться зміна прагматичних установок автора ТО. Адаптуючи текст до нової комунікативної ситуації, перекладачеві доводиться міняти семантичну, конотативну та інтенціональну субструктуру висловлювання.

В.В. Овсянников [6] доходить думки, що переклад суб'єктивної модальності («точки зору») демонструється на найчастотніших одиницях мови. Такими одиницями є дієслова *have* (мати, розуміти, отримувати, відчувати), *get* (отримати, добувати), *make* (робити, створювати, породжувати, складати). Ці слова разом з предметами матеріального світу визначають модальність мовлення. Втім, В.В. Овсянникова підтримує Я.І. Рецкер у тому, що універсальними одиницями для перекладу модальності будуть модальні дієслова, здатні передати найтонші емоційні нюанси висловлювання.

Мовні одиниці здатні породжувати асоціації та конотативні значення, утворюючи приховану інформацію. Після визначення змістовно-факту-

альної і змістовно-концептуальної інформації необхідно проінтерпретувати та розкрити всі смисли, вироблені численними контекстами. Адресат визначає, що залишилося за межами вираженого, зіставляючи імпліцитну інформацію з експліцитною.

Інтерсеміотичний переклад, навпаки, полягає у перетворенні між різними типами знакових систем. Відповідно, інтерсеміотичні переклади можуть бути або «невербальними» *non-verbal* (ТО і ТП виражені невербальними знаковими системами), «вербалізуючими» *verbalizing* (ТО, що реалізується за допомогою невербально-мовленнєвих семіотичних знаків, вводить словесні інтерпретації) або «девербалізуючий» *deverbalizing* (ТО, що виражений вербальними мовленнєвими знаками). Іншим прикладом вербалізації перекладу є словесна інтерпретація мови жестів, тобто ситуація, коли людина, яка розуміє мову жестів, перекладає словами, що передаються зазвичай глухим шляхом підписання [16, с. 53]. Хоча Готліб і не згадав протилежний «рух» у ситуації такого типу, коли експерт мови жестів, який інтерпретує мову жестів і словесну мову, повинен сприймати девербалізуючий переклад, тобто переклад вимовлених слів (або письмових з цього приводу) на мову жестів. Зовсім інший приклад категорії девербалізації – це піктограми, які перетворюють зміст

словесного значення на зображуване зображення [16, с. 50–53).

Висновки. Аналіз теоретичного матеріалу дає можливість дійти висновку про те, що передача модальності з однієї інтерсеміотичної площини в іншу в нашому дослідженні твору художньої літератури та її екранізація вимагає, по-перше, детального вивчення різних засобів вираження модальності та визначення доміантного типу – чи то об'єктивна і суб'єктивна, чи то епістемічна, деонтична і динамічна... Доцільним розглянути у ракурсі художнього інтерсеміотичного перекладу видається поняття точки зору як суб'єктивної модальності, що виступає катализатором індивідуально-особистісного ставлення до дійсності. У наративній структурі кінофільму відеоряд як засіб комунікації зазвичай домінує над словом, однак звукове кіно отримало визнання саме завдяки звуковій мові, що зробило кіномистецтво більш правдоподібним і близьким до життя людини. Усний вербальний компонент кінофільму є не менш важливим його складником, ніж відеоряд. Відповідно, під час розгляду екранізацій літературних творів з прагматичних позицій як одиницю аналізу кінотексту пропонується використовувати комунікативну ситуацію, в якій і відбивається модальність висловлювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / пер. с фр. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1955. 416 с.
2. Войналович Л.П. Модальність як багатоаспектна лінгвістична категорія. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки*. 2013. Кн.3. С. 28–32.
3. Кант И. Критика чистого разума. *Кант И. Сочинения: в 6 т.* Т. 3. Москва : Мысль, 1964. 799 с.
4. Кибрик А.А. Мультимодальная лингвистика. *Когнитивные исследования – IV*. Москва : ИП РАН, 2010. С. 134–152.
5. Львовская З. Д. Современные проблемы перевода / пер. с исп. Москва : Изд-во ЛКИ, 2008. 224 с.
6. Овсянников В.В. Английские модальные глаголы как переводческая проблема. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 5 ч.* Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 89 (1). С. 83–86.
7. Панфилов В.З. Категория модальности и ее роль в конституировании структуры предложения и суждения. *Вопросы языкознания*. 1977. №4. С. 37–48.
8. Ралдугіна К.О. Модальність як логіко-філософська та лінгвістична категорія. *Вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2008. №1. С. 156–161.
9. Романова Т.В. Модальность. Оценка. Эмоциональность: [монография]. Нижний Новгород : НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, 2008. 309 с.
10. Садохин А.П. Теория и практика межкультурной коммуникации: учебное пособие. Москва : Юнити-Дана, 2004. 271 с.
11. Сонин А.Г. Моделирование механизмов понимания поликодовых текстов : автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Москва, 2006.
12. Шемуда М.Г. Еквівалентність при перекладі модальності повинності з англійської на українську мову. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький університет імені Григорія Сковороди», 2013 р. Вип. 36. С. 389–392.
13. Якобсон Р. О лингвистических аспектах перевода. *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*. Москва, 1978. С. 16–24.
14. Gambier, Yves. "Translation strategies and tactics" In Y. Gambier and L. v. Doorslaer (eds), *Handbook of Translation Studies*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins. 2010. pp. 412–418.

15. Gambier, Yves. "Moves towards Multimodality and Language Representation in Movies". In: *Montagna, E. (ed.) Readings in Intersemiotics and Multimedia. Proceedings of the 3rd TICOM, Pavia, 2013.*
16. Gottlieb, Henrik (2008a). Multidimensional translation. In A. Schjoldager (ed), *Understanding Translation. Aarhus: Academica.* 2008. pp. 39–65.
17. Gottlieb, Henrik (2008b). Screen translation. In A. Schjoldager (ed), *Understanding Translation. Aarhus: Academica.* 2008. pp. 205–246.
18. Kress G. What Is Mode? *A Handbook of Multimodal Analysis [ed. by C. Jewitt].* London; New York : Routledge, 2009. P. 54–67.
19. Nuyts, J. Epistemic Modality, Language and Conceptualization: A Cognitivepragmatic Perspective. Amsterdam: John Benjamins. 2001.
20. Palmer F. Modality and the English Modals. London and New-York, 1979. 196 p.
21. Perego, Elisa. The Codification of Nonverbal Information in Subtitled Texts. In: Díaz Cintas, J.(ed.) *New Trends in Audiovisual Translation.* Bristol, 2009. 58–69.
22. Portner P. Modality. Oxford : Oxford University Press. 2009. 302 p.
23. Taylor, Christopher. Multimodality and Audiovisual Translation. In: Gambier, Y./ Van Doorslaer, L. (ed.) *Handbook of Translation Studies.* Amsterdam/ Philadelphia, 2013. 98–104.
24. Taylor, Christopher. The multimodal approach in audiovisual translation. In: *Target*, 28/2016, 2, 222–235.

УДК 81.255.4=111=512.19:070.16

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.15.25>

КОНКРЕТИЗАЦІЯ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ НОВИН З АНГЛІЙСЬКОЇ НА КРИМСЬКОТАТАРСЬКУ МОВУ

CONCRETIZATION IN TRANSLATION OF NEWS FROM ENGLISH INTO CRIMEAN TATAR LANGUAGE

Горбель А.А.,

orcid.org/0000-0001-7301-9536

студент IV курсу

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Спотар-Аяр Г.Ю.,

orcid.org/0000-0002-2861-6339

асистент кафедри тюркології

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті на матеріалі окремих новин, перекладених з англійської на кримськотатарську мову із сайту СУС-ПІЛЬНЕ | МЕДІА та окремих літературних джерел, проаналізовано та пояснено використання конкретизації, як одного з видів перекладацької трансформації. Наукову розвідку присвячено дослідженню конкретизації значень та їх аналізу на матеріалі наявних перекладів кримськотатарською та англійською мовами. Окрему увагу було приділено дослідженню з використання цього прийому порівняно з іншими перекладацькими трансформаціями, такими як опущення, генералізація, смисловий розвиток, додавання й вилучення слова, антонімічний переклад або навіть їх комбінування. Ба більше – правильному трансляванню семантичних, прагматичних і стилістичних ознак, не забуваючи про норми мови перекладу та збереження їхніх мовленнєвих традицій, разом із заміною словникових відповідників і різного роду змін лексичних елементів мови оригіналу. Через підвищення дослідницького наукового інтересу до мови корінного народу України дедалі більшою стає необхідність здійснення перекладів текстів кримськотатарською мовою різними мовами та перекладу іноземних джерел, зокрема текстів іноземних ЗМІ, для носіїв кримськотатарської мови, що, відповідно, актуалізує дослідження способів перекладу.

Об'єктом дослідження виступає конкретизація як вид перекладацької трансформації, тоді як предметом дослідження є способи лінгвального моделювання конкретизації в текстах англомовних ЗМІ під час перекладу на кримськотатарську мову.

Мета роботи – встановити специфіку використання конкретизації як перекладацького прийому на матеріалі перекладів на кримськотатарську мову й окреслити парадигму лінгвістичних чинників, що актуалізують її використання. Публікація актуалізує питання вивчення перекладацьких прийомів кримськотатарської мови як мови корінного народу України та вдосконалення цих прийомів шляхом модернізації та в порівнянні з більш дослідженими мовами світу.